

פרשת שמות ד' גזירות תיקון ד' מלכיות

מציאות עם ישראל החלה בגלות

ברמב"ן בפתיחתו לחומש ויקרא, מכנה את ספר שמות ספר הגאולה. והשאלה ידועה, פרשת שמות כולה עוסקת בשעבוד מצרים, מדוע היא פתיחת ספר הגאולה, הלא היא מתאימה יותר לספר הגלות, לא לספר הגאולה? ומבואר, קושי שעבוד מצרים הוא האפשרות להגיע לגאולה. נבאר יותר. הפחד יצחק (פסח עא, ג) מבאר:

כנסת-ישראל היא האומה היחידה אשר בהיותה עוד דבר שלא בא לעולם, כבר נגזרה עליה גזירת גלות ושעבוד אצל אומות העולם. ולא עוד אלא, שעצם ביאתה לעולם של אומה זו, בגלות ובשעבוד נתקיימה. "ויהי שם לגוי" (דברים כו, ה). ההדגשה בכאן היא כי גזירת גלות לא היתה להכניס אומה שלימה תחת עול ושעבוד זרים, אלא שהגזירה חודרת היא אל השיתין של מציאותם של ישראל. כלומר, לידתה של אומה שלימה בעצם הטירוף של עבדות מפרכים. קולה של גזירה זו, היה מנסר ובוקע בגוף מהלך התהוותה של אומה זו.

גלות מצרים אינה גלות כעונש, היא מעיקר הבריאה כדי להקים את עם ישראל. נצרך זיכרון רב בכור הברזל במצרים כדי לזכות ולהיות העם הנבחר, לכך האבות לא התפללו לבטל את גזירת "ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה" (בראשית טו, יג). הם ידעו, בלא זיכרון בגלות ושעבוד קשה, אי אפשר להתעלות. אי אפשר להיות עם ה'.

ביסוד עיקרם של ארבע מלכיות, מבאר המהר"ל (גר מצוה, א):

והנה תמצא, כי בשעה שברא ה' יתברך את עולמו, רמז הכתוב אלו ארבע מלכויות. (בראשית א, ב) "והארץ היתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום". (בראשית רבה ב, ד) ריש לקיש פתח קרא במלכויות. "והארץ היתה תהו", זו מלכות בבל, שנאמר (ירמיה ד, כג) "ראיתי את הארץ והנה תהו"; "ובהו", זו מלכות מדי, שנאמר (אסתר ו, יד) "ויבהילו להביא את המן"; "וחשך", זו מלכות יון, שהחשיכה עיניהן של ישראל בגזירותיהן, שהיתה אומרת להם, כתבו על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל; "על פני תהום", זו מלכות הרשעה, שאין לה חקר כמו התהום. מה התהום הזה אין לו חקר, אף הרשעים כן; "ורוח אלקים מרחפת", זה רוחו של מלך המשיח, היאך מה דאת אמר (ישעיה יא, ב) "ונחה עליו רוח השם". באיזו זכות ממשמשת ובאה, "מרחפת על פני המים", בזכות התשובה שנמשלה כמים, שנאמר (איכה ב, יט) "שפכי כמים לבך". והנה תמצא כי בשעה שה' יתברך ברא את עולמו, סידר אלו ארבע מלכויות.

ארבע מלכויות הם מעיקר סדר הבריאה. בדברי חז"ל מבואר, ארבעת המלכויות היו עתידין להיות בארבע גזירות פרעה, אם היו זוכים לעמוד בהם בשלימותן, לא היו זקוקים לארבע מלכויות.

כמה אפשר לכפור בטובה

נקדים בביאור הפרשה. "ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף" (שמות א, ח), מביא המדרש (שמות רבה א, ח):

רב ושמואל, חד אמר חדש ממש, וחד אמר שנתחדשו גזירותיו שחידש גזירות ופורעניות עליהם... רבנן אמרי למה קראו מלך חדש והלא פרעה עצמו היה, אלא שאמרו המצרים לפרעה בא ונודווג לאומה זו, אמר להם שוטים אתם עד עכשיו משלהם אנו

אוכלים והיאך נזדווג להם, אלולי יוסף לא היינו חיים, כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים, עד שאמר להם כל מה שאתם רוצים הריני עמכם והשיבו אותו, לפיכך כתיב "ויקם מלך חדש".

יש להבין, מדוע נחלקו האמוראים האם פרעה היה מלך חדש ממש או לא, וכי אנו זקוקים לדעת את היסטורית מצרים? מבאר רבי משה פיינשטיין (דרש משה שמות א, ח) :

החילוק בין המאן דאמר מלך חדש למאן דאמר שנתחדשו גזרותיו, הוא אם יש לאדם לחוש שלא יתקלקל כל כך אף שלא להכיר הטובות הגדולות שעשו עמו וירצה להרע עוד ביותר, שלמאן דאמר מלך חדש אין לאדם לחוש לזה, ואין צריך ללמוד מוסר ותוכחה בשביל כך... אבל על כזה דנתחדשו גזרותיו אין לחוש, ולמאן דאמר השני גם על זה יש לחוש ולא יאמין בעצמו, דאם לא כן לאיזה תכלית נחלקו, דמאי דהוה הוה, למיסבר קראי נמי לא שייך כל כך בכאן, שיותר משמע דחדש ממש.

כולם ידעו מי היה יוסף, כמה הוא הועיל לכלכלת מצרים בשמונים שנות מלכותו. קם מלך חדש שלא ידע להכיר טובה, ידע מי הוא יוסף, מה פעלו, אך לא הכיר לו טובה. שיעבד את זרעו של מי שכה היטיב למצרים, בזה נחלקו האמוראים. האחד אמר שאכן זה מלך חדש. והאחד אמר, שאכן כן. אדם כפוי טובה שלא עמל לתקן מדותיו, יכול להגיע עד כדי כך, לשעבד את בני מי שעשה לו טובה.

היפך הדבר הוא משה רבינו. הקב"ה אומר למשה לגאול את עם ישראל, מביא המדרש (תנחומא שמות, טז), "אמר ליה משה רבון העולם איני יכול מפני שקבלני יתרו ופתח לי את פתח ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פתח פתחו לחבירו נפשו הוא חייב לו", אף שיתרו הכניס את משה לביתו משיקוליו הוא, משה הציל את בנותיו, שמע על כך יתרו, הזמין את משה לא כהכרת הטוב על הצלת בנותיו, אלא כדי שישא אחת מהם... אך סוף סוף הוא הטיב למשה, לכך נפשו חייב לו. בהסכמת יתרו תלויה הצלת נפשות ישראל. מליוני בני אדם נמצאים בקושי שעבוד נורא, כל יום גובה הרוגים נוספים, אך הכרת הטוב ליתרו גוברת על הכול, בלי רשות ממנו, משה לא יכול לגאול את ישראל. זהו מעלתה וחיובה של הכרת הטוב, "נפשו חייב לו".

הצרה הכנה לגאולה

פרעה גוזר ארבע גזירות על ישראל. מביא המדרש (שמות רבה א, כו) :

"ויבא עמלק", הדא הוא דכתיב (איוב ג, כו) "לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז". "לא שלותי", מבבל. "ולא שקטתי", ממדי. "ולא נחתי", מיון. "ויבא רוגז", באדם. דבר אחר "לא שלותי", מגזירה הראשונה שגזר פרעה עלי שנאמר (שמות א, יד) "וימררו את חייהם". והעמיד לו הקב"ה גואל זו מרים על שם המיורר. "ולא שקטתי", מגזירה שנייה (שמות א, טז) "אם בן הוא והמתן אותו", והעמיד הקב"ה גואל זה אהרן על שם ההריון. "ולא נחתי", מגזירה שלישית שגזר ואמר (שמות א, כב) "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", והעמיד הקב"ה גואל על שם המים זה משה שנאמר (שמות ב, י) "כי מן המים משיתיהו". "ויבא רוגז", זה עמלק.

הגזירה הראשונה היא, "וימררו את חייהם בעבדה קשה בחמר ובלבנים ובכל עבדה בשדה את כל עבדתם אשר עבדו בהם בפרך" (שמות א, יד). בזמן הצרה החלה הגאולה הימנה, נולדה מרים, מלשון "וימררו". לאחר שלוש שנים פרעה גוזר גזירה חדשה, "בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אתו ואם בת הוא וחיה" (שמות א, טז). פרעה גוזר גזירת מוות על הזכרים, המיילדות לא עושות כדבריו, הם מסייעות לילודות, ואף מתפללות שכל הנולדים בזמן הגזירה לא יארע להם דבר, יוולדו בריאים ושלמים כדי שלא יחשדו בהם (שמות רבה א, טו).

פרעה רואה שלא התקיימה גזירתו, שואל את המיילדות מדוע לא עשיתם את גזר המלך? משיבות המיילדות, היהודיות אינן זקוקות למיילדת, הם כה מומחיות עד שהן יולדות לבדן. פרעה שחכם היה, היה צריך להקשות להם, אם היהודיות אינן זקוקות למיילדות, מדוע אתן עובדות כמיילדות כשאין בתפקיד זה צורך? ! אך פרעה לא יכל לומר להם מילה, בזמן זה טרם יצא טבעו

בעולם כשונא ישראל, ולכך ביקש להרוג את הילדים בדרך שהאמהות לא ישימו לב, ואף לכך לא יכל להעניש את המיילדות על שלא עשו את ציוייו, כיון שלא רצה שידעו שביקש להרוג את כל הזכרים. בזמן גזירה זו נולד מושיע נוסף, אהרן מלשון היריון. בשכרם מבאר הרב מברסק (רשימות תלמידים; שמות א, כא):

“ויעש להם בתים” ופירש רש”י בתי כהונה ולויה ומלכות שקרויים בתים, “ויבן את בית ה’ ואת בית המלך” (מלכים-א ט, א), כהונה ולויה מיוכבד, ומלכות ממרים כדאיתא במסכת סוטה (דף יא:). הנה מה שמרים ויוכבד זכו לבתים, רצה לומר בתי כהונה ומלכות, והוי מידה כנגד מידה שבלי זכרים נמי מתקיימת האומה הישראלית, אבל לא שייך כהונה ומלכות, דבזה הולכים אחר האב, והוי מידה כנגד מידה שלא רצו להרוג לזכרים, ומשום הכי זכו לכהונה ומלכות.

הינו הגם שהנקיבות יינשאו למצרים, ויוולדו זכרים שהם יהודים, דהלא הולכים אחר האם היהודיה, אך החיסרון בזה שתבטל עבודת בית המקדש שהיא על ידי הכהנים והלווים שהולכים בזה אחרי ייחוס האב. ונמצא שבפועלם להחיות את הזכרים אפשרו את עבודת בית המקדש, לכך זכו ויצאו בית כהונה ולויה מהם.

עברו שלוש שנים נוספות, החוזים בכוכבים באים לפרעה ואומרים לו (שמות רבה א, יח), מושיען של ישראל עתיד להולד ואיננו יודעים אם מישאל אם ממצרים. דהרי משה נולד מישראל וגדל בבית פרעה, גזר פרעה לזרוק את כל ילדי מצרים ליאור כדי להכחיד באופן ודאי את מושיען של ישראל. מתוך גזירה נוראה זו, נולד משה רבינו מושיען של ישראל. הרי לנו, מתוך עומקה של הצרה, הקב”ה מביא את הגאולה. וביותר, לבסוף משה רבינו גדל בבית פרעה, משה עתיד להיות מלך ישראל, עליו ללמוד גינוני מלכות, לכך גדל בבית המלך. ונתקיים בפרעה “יושב בשמים ישחק ה’ ילעג למו” (תהלים ב, ד). דווקא מתוך גזירתו להרוג את מושיען של ישראל, התגלגל הדבר שגידל אותו בביתו.

הדברים מפורשים בדברי חז”ל (בראשית רבה פה, א), “רבי שמואל בר נחמן פתח “כי אנכי ידעתי את המחשבות” (ירמיה כט, יא), שבטים היו עסוקין במכירתו של יוסף, ויוסף היה עסוק בשקו ובתעניתו, ראובן היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויעקב היה עסוק בשקו ובתעניתו, ויהודה היה עסוק ליקח לו אשה, והקב”ה היה עוסק בורא אורו של מלך המשיח”. משפחת יעקב המפוארת נמצאת במשבר, כל אחד הלך לדרכו, דווקא מתוך הקושי, הקב”ה מכין את הגאולה. בפרשת שמות אנו למדים עומק נוסף, כל שלב בקושי הוא שלב נוסף בהכנה לגאולה.

הטיל קוץ בעיני פרעה

כך הוא בגזירה הרביעית. הקב”ה אומר למשה לגאול את ישראל, אומר לו משה (שמות ד, א), “והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך השם”. בלא שהעם יאמין בגאולה, אין למה לבוא ולגאול. צריך שהעם יאמין בגאולה, יתפלל ויקווה לגאולה, ובכך יהיה ראוי לה. אומר לו הקב”ה, שיעשה אותות ומופתים בנחש בצרעת שבידו, ומי היאור יהפכו לדם. מבאר הבית הלוי (שמות ד, כג):

הרי דלפרעה ציווהו שיבקש ממנו דרך בקשה ובמענה רך, דאין נא אלא בקשה, וכאדם המבקש מחבירו דבר קטן שאינו חשוב להנותן ובודאי יתן לו. וביקש ממנו שיניחם לילך רק דרך שלשת ימים, ומשמעותן של הדברים דאחר כך ישובו שנית למצרים. והוסיף לו עוד לומר לו המקום שילכו והוא להמדבר, שאין מקום לחוש שיברחו למרחק מחוסר מזונות וחיות ונחשים ועקרבים, דהמדבר הוא מסגרת, דיהיו מוכרחים לשוב, וכמאמר הכתוב (שמות יד, ג) “סגר עליהם המדבר”, ואין רצונם רק לילך לשם ולהתמהמה איזו ימים לעבוד את ה’ בזבחים וקרבנות... ובאמת דאילו היה כוונתו כמו שאמר בפיו, שהיה מסכים תיכף לזה דאינו כדאי לסבול עבור זה אפילו מכה אחת וכל שכן עשר. רק שהטיל קוץ בעיני פרעה, במה שאמר לו שיזבחו שם ויעברו את ה’, דזהו כמו שער בנפשו ונגד עיקר כל עומק כוונתו, שהם מבקשים ממנו להרוס את כל הבנין שפעל ועשה בימים שעברו להעבירם מדתם והם מבקשים עתה להרסו עד היסוד.

ומבקשת משה ואהרן בעצמו הוכבד לכו, דהם עושים עצמם כמבקשים ממנו דבר קטן שיניחם רק לעבוד את ה', והוא בעצמו יודע דזהו עיקר הקפידא שלו וכל מגמתו בהשיעבוד הוא למנוע אותם מזה והמלאכה לא לעיקר אצלו יחשב, ומזה שפט דמשה ואהרן אינם יודעים את הטמון בלבו ועיקר מחשבתו, ועל כן סירב מלקבל דבריהם, יען נוכח מדבריהם שאינם עומדים על עיקר רצונו ומחשבתו, ועל ידי זה הכביד לכו ביותר וסבל עוד מכות... וזהו שאמר הכתוב "ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה" (שמות ג, יט), כלומר הגם כי בקשתכם מאתו קטנה היא מאד, עם כל זה יודע אני כי גם זה המעט לא יתן לכם, יען כי נראית היא קטנה לאינם יודעים כוונתו אבל גדולה היא אצל פרעה עצמו, ולא ביד חזקה כלומר שמניעתו לא יהיה ביד חזקה ובפרסום, כי יבוש לומר בגלוי שמקפיד על עבודתם את ה', רק אחר כך גם כן יסתיר מחשבתו ויאמר שמקפיד על חסרון המלאכה באלו הימים, וכמו שאמר פרעה להם (שמות ה ה) "הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם".

בילקוט פרשת שמות (קצא), "ולמה הראה לו הקב"ה למשה בנחש... ואך יש להבין למה בחר לו נחש, והרי כמה חיות שנושכים וטורפים והם עוד יותר מסוכנים ולמה הראה לו בנחש דוקא? רק הענין דגם בשיעבוד הגוף שעשה להם, לא היה עיקר מחשבתו ותכלית כוונתו בזה על השיעבוד עצמו והרווחת הממון שיגיע לו מעבודתם כדרך כל האדונים בעבדיהם, רק עיקר תכלית מבוקשו היה להחטיאם ולהעבירם מדתם, והשיעבוד היה התחכמות להוציא על ידו מחשבתו הרעה, וסבר דעל ידי זה שיוסיפו עליהם השיעבוד יביאם ההכרח לעזוב דתם כדי שיקל מעליהם העבודה. וכמו דמבואר בילקוט סוף בשלח (רסח) כשהיו ישראל מלין את בניהם היו המצרים אומרים להם למה אתם מלין אותם היו כמצריים ותקל העבודה מעליכם. דזה היה תכלית רצונם.

וזהו הטעם שהעבידום בפרך ומדרשו (שמות רבה א, יא) שהחליפו מלאכת אנשים לנשים, דודאי מי שכוונתו הרווחת הממון יברור בעבד שיעשה מלאכה שרגיל בה, ואז תצא מלאכתו לפעולתה כראוי, אבל כשיחליף מלאכת אנשים לנשים הרי תהיה המלאכה מקולקלת כי איננה רגילה בה, אבל כיון דתכליתו בעצם היה רק הקושי לישראל, ועל כן לא שם לכו למלאכה אם תהיה כראוי לטובה והחליף אותה כדי שיהיה נוסף עליהם הקשוי והכבידות, כדרך מי שאינו רגיל במלאכה ומוכרח לעשותה הוא מתייגע ביותר.

כך הוא בגזירה רביעית, פרעה רוצה שעם ישראל לא יחשבו על הגאולה, לכך גוזר עליהם לקושש קש לתבן. אם היה רצונו להכביד על העבודה, היה עליו להכפיל את כמות הלבנים היומית, וכך היה מרוויח יותר לבנים וגם יכול להכות את ישראל. כאשר גזר לקושש קש לתבן, גם בכמות הלבנים היומית אי אפשר לעמוד. הרי שכל כוונתו להרע לישראל, ולא להרוויח עבודה בחינם.

בגזירה זו יצא לעם ישראל תועלת עצומה, מביא המדרש (שמות רבה ה, ט-כ):

כיון שגזר כן הלך משה למדין ועשה ששה חדשים ואהרן היה יושב במצרים, ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין, "אתם קחו לכם תבן", "ויפץ העם בכל ארץ מצרים", מפני שהיה משה במדין אמר להם הקב"ה, למחר אני מביא עליהם מכות והם אומרים פרעה חוטא ואנו לוקין (מה אנו אשמים שפרעה רוצה לשעבד את ישראל, מדוע העם גם לוקה), כיון שישראל יוצאין להביא תבן ולעשות היה המצרי רואהו בתוך שדהו ומשבר את שוקיו, לפיכך "ויפץ העם" (כדי שיוכלו להעניש את המצרים בעשרת המכות)... אחר ששה חדשים נגלה הקב"ה על משה במדין ואמר לו "לך שוב מצרים".

הגזירה הרביעית הביאה לקידוש ה' שאין כדוגמתו, מכות מצרים. אולם נתבונן יותר, משה בא לגאול את ישראל, מדבר עם פרעה, וחוזר למדין. זהו ניסיון עצום לעם, החל לנצנץ אור הגאולה, והתכסה בענן עצום של חושך, גזירה קשה מכולם. הקושי להמשיך להאמין בגאולת משה הוא עצום, מי שזכה לעמוד בזה, להמשיך להאמין בגאולה, זכה לצאת ממצרים. בכל ברכות שמונה עשרה אנו אומרים, "סלח לנו, כי מוחל וסולח אתה", "רפאנו ה', כי קל מלך רופא נאמן ורחמן אתה", אך בברכת הגאולה אנו אומרים, "את צמח דוד, כי לישועתך קוינו כל היום", התנאי לזכות לגאולה היא האמונה והציפיה שלנו לגאולה.

האחדות כוח הגאולה

ארבע גזירות אלו, מקבילות לארבע מלכיות. עם ישראל לא עמד בניסיון בשלימות, ולכן יצאו ממצרים בחיפזון. רוב עם ישראל היה ראוי לגאולה, אולם היו שלושת אלפי איש שעליהם אמרו מלאכי השרת, הללו עובדי עבודה זרה והללו (מגילה דף יד.). אלו היו שקועים במ"ט שערי טומאה, לא היה הברדל בינם לבין המצרים. אולם מכיון ורצו להיגאל, זכות זו לבדה עמדה להם לצאת ממצרים. אם היו יוצאים בנחת ולא בחפזון, היו אלו יורדים לשער החמישים, לא היה להם אפשרות לצאת ממצרים. היה חסר מניינו השלם של עם ישראל, שש מאות אלף. לכך יצאו בחיפזון. עם ישראל קיבלו הלוחות הראשונות, לוחות שהם חירות ממלאך המוות ומשעבוד מלכיות ומיצר הרע. ובניסיון הראשון אם הם ראויים לדרגה זו, דרגת אדם הראשון לפני החטא, אותם שלושת אלפים לא עמדו בניסיון, חטאו בעגל. נשתברו לוחות הראשונות וניתנו לוחות השניות, שבהם צריך להתמודד בארבע מלכיות. נקדים בהבנת המושג גלות, מבאר רבי משה שפירא (שיעורי אבות א, יח ; ו-ט):

אמרינן בברכות (דף ז): "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי מאי דכתיב (תהילים סט, יד) "ואני תפלתי לך ה' עת רצון", אימתי עת רצון, בשעה שהצבור מתפללין. רבי יוסי ברבי חנינא אמר, מהכא (ישעיה מט, ח), "כה אמר ה' בעת רצון עניתך". רבי אחא ברבי חנינא אמר, מהכא (איוב לו, ה), "הן קל כביר ולא ימאס", וכתיב (תהילים נה, יט) "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים היו עמדי". תניא נמי הכי, רבי נתן אומר: מנין שאין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים, שנאמר "הן קל כביר ולא ימאס", וכתיב "פדה בשלום נפשי מקרב לי". אמר הקב"ה כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור, מעלה אני עליו כאילו פדאני, לי ולבני, מבין אומות העולם". הנה מבואר שיש ענין של מעשה פדיון שהמתפלל עם הציבור פודה את הקב"ה מהשליטה של אומות העולם.

והענין, דאמרינן במדרש (בראשית רבה מד, יח) "ויאמר לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך". "ידוע" שאני מפוזר, "תדע" שאני מכנסן. "ידוע" שאני ממשכנן, "תדע" שאני פורקן. "ידוע" שאני משעבדן, "תדע" שאני גואלן". ופירש מהר"ל (נצח ישראל, א) ששלושה לשונות אלו כנגד שלושה ענינים של הגלות, הפיזור, השיעבוד לאומה אחרת, והגלות מן המקום שזהו ענין המשכון שהוא ממושכן בידו של פלוני ולא במקומו הראוי לו. ונראה שזהו ענין נוסח ברכת תקע בשופר, דתקע בשופר גדול לחרותנו כנגד אני משעבדכם, ושא נס לקבץ גלויותנו, כנגד אני מפוזרם, וקבצנו יחד מארבע כנפות הארץ, כנגד אני ממשכנם. (וזה יותר מפורש בנוסח ספרד שאומרים קבצנו יחד מארבע כנפות הארץ לארצנו, שעיקר הנושא כאן זה מה שלא היו בארץ ישראל, ואמר לארצנו, שלא איירינן הכא על עצם הפיזור, אלא על זה שהיו בחוץ לארץ, הנמצא בארבע כנפות הארץ, שאינו מקום מסוים דווקא אלא כל מקום שאינו ארץ ישראל).

כללו של דבר, שעיקר הגלות הוא הפיזור, ולכן חתימת הברכה היא מקבץ נדחי עמו ישראל, כי זהו עיקר הגאולה לצאת מהפיזור, וזהו שאמר המן (אסתר ג, ח) "ישנו עם אחד מפוזר ומפורד בין העמים", כי כשישראל נמצאים בין האומות בטל עצם הקומה, עצם הצורת אדם, וזהו הפיזור כידוע, וזהו ענין הכתוב בגמרא (שבת דף קלט.). שלא ימצאו הלכה ברורה במקום אחד, שהכל יתפזר ויתפרד זה מזה, וזהו איבוד הצורה. ועל זה אמרו שם בגמרא "כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים ומתפלל עם הצבור מעלה אני עליו כאילו פדאני לי ולבני מבין אומות העולם". כי אלו השלושה דברים הם מהלכות שלום היפך הפיזור. דהתורה היא שלום ודאי, דכל נתיבותיה שלום, וגם שהתלמידי חכמים נקראים חברים. וגמילות חסד ודאי מענין שלום היא. ומתפלל עם הציבור הוא ג"כ הקיבוץ והאיחוד היפך הפיזור.

וזהו שאמרו בירושלמי (תענית ד, ב) "רבן שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום". ושלשתן דבר אחד הם, נעשה הדין נעשה אמת, נעשה אמת נעשה שלום. אמר רב מנא ושלשתן בפסוק אחד אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. כי עיקר כוונת רבן שמעון בן גמליאל הוא לדבר אחד, לקיבוץ האמיתי של החלקים שדוחה מתוכם כל תערובת ופסולת, ולכן אמר שלושה דברים אלו דין אמת ושלום, כי אם אין דין אי אפשר להיקבץ יחד, שהרי באמת

אין דעות כל בני אדם שוות, וכל אחד הולך על פי דעתו, וחייבים להגיע להכרעת דין בין שני הצדדים, ואז יכולים להיות יחד, וכן אם אין אמת ודאי שיש פיורוד, שהרי בשקר כל אחד נמצא בשקר שלו, ואין לו איחוד כלל עם חבריו, וזהו שאמר נעשה דין נעשה אמת נעשה אמת נעשה שלום, כי על ידי ששני הצדדים משועבדים לדין נעשה האמת היחידה, ואז כולם בשלום, והוא הדבר אחד שאמר רבן שמעון בן גמליאל. וזהו הסיוס של פרק קמא דאבות, תיקון הבחינת אין תורה, החוזר לתהו.

ד' ניסיונות מצרים

למדנו, כוח האחדות, הוא הכוח שיביא לגאולה השלימה. בזה נבין כיצד ארבעה ניסיונות בהם היה על ישראל לעמוד בגלות מצרים, לא שינו שמם שפתם ולבושם ולא דיברו לשון הרע, הביאו לגאולה. נבאר מתוך דברי רבי משה שוואב (מערכי לב ב, עמוד 27):

גלות בבל: כוח הנפש כולל את רצון החיים, רצון הממשלה, גאווה וכעס. הגלות הראשונה - גלות בבל, מכוונת נגד כחות אלה. מלכות בבל חפצה לשלוט בכיפה, והגלות שבמלכות בבל נועד כדי לתקן חסרונות אלו, הנמצאים בנפש האדם. התיקון של גלות בבל היה לימוד התורה, היגיעה והעמל בתורה מתישים כוחו של אדם - כוח הממשלה. העיון העמוק בתורה, מחנך את המעיין לראות באפסיותו. עד כמה עמוקה היא התורה, ועד כמה אינו מבין אותה. ועל ידי זה הוא בא להכנעה - תיקון לרצון הממשלה, ולכן תלמוד בבלי - בבבל נשנה (וזהו כנגד יצחק אבינו, מדת הדין, כוחו הוא לבטל את כוח הממשלה, מלכות בבל. גזירת עבודת הפרך. זה הכוח לא לשנות הלבוש, להישאר עם הכוח החיצוני המשייך למלכות ועם מסוים).

גלות מדי: כוח הגוף כולל את הנאות העולם הזה. הגלות השנייה - גלות מדי, מכוונת נגד כוח זה. ההנאות שמלכות מדי הביאה, גרמו לישראל שישכחו כי הם נמצאים בגלות וכי בית המקדש חרב (המהר"ל מביא פסוקים שמלכות מדי חפצה להעמיד את תענוגי העולם הזה כעיקר). התשועה באה על ידי האמצעי של "וצומו עלי ואל תאכלו ואל תשתו שלשת ימים לילה ויום" (אסתר ד, טז). מאחר ועבודה זו היא התיקון המוטל לתקן בגלות מדי. אילמלא היו ישראל גולים בגלות מדי, לא היו מביאים השלמה בכוח הגוף. על ידי גלות מדי נוכחו באיזה מידה מהוה כוח הגוף שאינו מתוקן חסרון עד כדי "להשמיד להרוג ולאבד", ותפסו באומנות של צום, מיעוט תענוגי העולם (וזהו כנגד אברהם אבינו, מדת החסד, הניסיון הוא להעמיד את החסד הנכון, להכרית את החסד שמוכיל לתאוה. גזירת המתת הזכרים חסד, שאינו על פי תורה. זהו הכוח לעמוד עם השם היהודי, המבדיל את היהודי מתענוגות עולם הזה שלא על פי התורה).

גלות יון: כוח השכל שאינו מתוקן, הוא שכל אנושי המנוגד לשכל התורה. הגלות השלישית - גלות יון, הייתה בניסיון זה. חכמה יונית היא השיטה שאינה מקבלת דבר שאינו מושג בחכמתו הפרטית של המקבל. גזירות יון לא היו אלא נגד האמונה הפשוטה, וכפי שהם הכריזו "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל" (מגילת תענית, ב). יצרם לא היה יצר השלטון, אלא הערכה של ה"אני" שבאדם, שאין לו לקבל אלא מה שמשיג בקוצר שכלו. סניפיה של גלות יון התפשטו גם בזמנינו. ישנם כאלה הקובעים כי מי שאינו מבין חייבים להסביר לו, שהרי אם לא יסבירו לו, יהיה פטור מלקבל. האמת היא שלבד מזאת שהאדם משוחד מרצונותיו וממדותיו, והשוחד מעוור עיני חכמים, הרי שכלו הוא שכל מוגבל מכוח השם "נברא" שבו, ואי אפשר להסביר שכל אלו' לשכל מוגבל. רק על ידי ההתדבקות בתורה, היגיעה בתורה וקבלת עול תורה, הוא זוכה ומקבל דעת תורה. כי הדביקות בתורה היא דביקות בהקב"ה, ומכיון שדעתו דבוקה בהקב"ה הרי הכרעותיו אינם משכל אנושי אלא כביכול מדעתו של הקב"ה. לעומת גזירת יון "כתבו וכו' שאין לכם חלק באלוקי ישראל", עומד לימוד התורה - דביקות להקב"ה, וממילא - יש לכם חלק באלוקי ישראל (יעקב אבינו מדת התפארת, כוח התורה, תפקידו לנצח את יון, את גזירת זריקת התינוקות ליאור לבטל את מושיען של ישראל. זהו הכוח להישאר עם לשון הקודש, כוח הדיבור, כוח התורה).

...גלות אדום: הכוח הרביעי המאחד את שלשת הכוחות של נפש גוף ושכל, כולל את יצר ההשחתה, להזיק ולשבור בעלמא. בגלות הרביעית - גלות אדום, שבשעותיו האחרונות אנו עומדים כעת, אפשר להבחין בכוח ההשחתה, ברציחה וכו' במידה

מבהילה. התיקון בכל גלות משלשת הגלויות הראשונות, הוא כנגד הקלקול הפרטי שבו, ואם כן התיקון בגלות הרביעית, הבא מהכוח הכולל את שלשת הכוחות יחד, הוא העבודה בשלשת התיקונים הפרטיים לכל גלות. הכנעה על ידי לימוד ויגיעת התורה, כמו בגלות בכל. מיעוט בתענוגי העולם הזה, כמו בגלות מדי. והתחזקות באמונה פשוטה כמסירת נפש (משה רבינו, מושיען של ישראל כוחו נגד הגזירה הרביעית הקשה מכולם, הגלות הרביעית הקשה מכולם, שילוב כל הגזירות יחד. בה איתא במדרש (תנחומא וארא, ד), שמשון "לא תאסיפון", לומדים שאף נאסר עליהם להתאסף וללמוד יחד. המלחמה נגד התורה, היא שילוב כל הכוחות יחד, זהו ניסיון גלות רביעית. זהו הכוח שלא דיברו לשון הרע, היו מאוחדים, לא היה בהם דיליטורין).

העולה מהדברים. עם ישראל עמל לתקן ארבעה מעלות בגלות מצרים, אולם לא תיקנו בשלימות. היו שלא האמינו בשלימות שתבוא הגאולה, כאשר ראו שבעצומו של תהליך הגאולה נופל חושך גדול, נחלשה אמונתם. הם האמינו בגאולה ולכך זכו להיגאל, אך אמונתם לא הייתה שלימה. ולכך חטאו בחטא העגל, והוצרכנו להביא את העולם לתיקונו בשעבוד ארבע מלכיות. עלינו להאמין בקב"ה בשלימות שיביא את העולם לתיקונו, בהבאת הגאולה השלימה במהרה בימינו אמן.